

УДК 340

Кацавець Руслан Сергійович,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри конституційного та адміністративного права**юридичного факультету Інституту управління, технологій та права**Державного університету інфраструктури та технологій,**м. Київ, Україна*

ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. *Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу. Це ґрунтується на усталених засадах; відображенні рівня професійного, інтелектуального, етичного, психологічного, мовного розвитку, відповідно до сучасних вимог. Систему цінностей у галузі права, що існують у реальному функціонуванні суспільства, називають правовою реальністю, оскільки саме вона у структурному відношенні збігається із поняттям – правова система. Правова культура формується дотриманням правових норм; засвоєнням системи цінностей досягнутих людством у правовому полі; намаганням пізнати навколишній світ і себе в ньому.*

Ключові слова: *правова культура суспільства, правова культура особи, професійна правова культура; правова активність, правосвідомість, мова, правове мислення, правомірна поведінка, правова діяльність, моральні якості, моральні норми, етика, мова.*

Annotation: *Legal culture is closely connected with the general culture of the people. It is based on established principles; reflection of the level of professional, intellectual, ethical, psychological, linguistic development, in accordance with modern requirements. The system of values in the field of law, existing in the real functioning of society, is called legal reality, since it is in structural terms that it coincides with the notion of the legal system. Legal culture is formed by observance of legal norms; assimilation of the system of values achieved by humanity in the legal field; trying to know the world around and in it.*

Professional legal culture – one of the forms of legal culture of society, characterized by a community of people engaged in legal activities. This is a working group of people who are carriers of the legal culture of law. They must be distinguished by impeccable professional knowledge; understanding of legal phenomena in the respective spheres of activity. And this requires the ability to combine ethical, psychological, logical, and linguistic aspects. They are found in the methods of training and practice.

The legal culture of a lawyer is a creative knowledge of legal norms, laws and phenomena. Here there are social values: high morals, humanism, kindness.

The legal culture of a person contributes to the development of the style of lawful behavior, which is formed, respectively: the degree of assimilation and expression of values of the legal culture of society; specifics of professional activity; individual creativity.

Observance of legal principles; the specificity of solving vital issues within the law - characterizes the cultural style of lawful behavior of a person.

Professional ethics forms a system of specific moral norms with common rules that serve certain areas of human activity. Ethics distinguishes moral aspects of the interaction of person and society; forms a high spirituality; carries energy of morality, beauty.

Legal culture is a condition, form and result of cultural and professional activities of representatives of legal professions.

Key words: legal culture of society, legal culture of a person, professional legal culture; legal activity, justice, language, legal thinking, legitimate behavior, legal activity, moral qualities, moral norms, ethics, language.

Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу. Це ґрунтується на усталених засадах; відображенні рівня професійного, інтелектуального, етичного, психологічного, мовного розвитку, відповідно до сучасних вимог. У сфері загальної культури виокремлено три види правової культури, що взаємопов'язуються. Це – правова культура суспільства, правова культура особи, професійна правова культура. Вони мають структуру, функції; різняться змістом; формою вияву; виробляють свою модель суспільно корисних дій через призму загальної культури.

Правова культура являє систему цінностей, досягнутих людством у галузі права і стосується правової реальності суспільства.

Серед правових цінностей постають: активність суб'єктів права; виконання вимог правових норм; реальність прав і свобод громадян; ефективність правового регулювання; якісні закони; досконала юридична техніка; розвинута правова наука; юридична освіта і практика; стабільний правопорядок. Систему цінностей у галузі права, що існують у реальному функціонуванні суспільства, називають правовою реальністю, оскільки саме вона у структурному відношенні збігається із поняттям – правова система.

Структура правової культури – це:

- культура свідомості та правосвідомості, що демонструє високий (не кризовий) цикл соціальної активності правосвідомості, яка містить оцінку з погляду справедливості, прав людини;
- культура правової поведінки, тобто, правова активність громадян, що ілюструється правомірною поведінкою;
- культура юридичної практики, що є ефективною діяльністю законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Функції правової культури являють напрямки у досягненні правових цінностей (національних і світових). До основних функцій правової культури належать:

- пізнавальна – орієнтує на засвоєння правового надбання минулого і сьогодення;
- регулятивна – забезпечує ефективне функціонування елементів правової системи, створення правопорядку;

- нормативно-аксеологічна – дає оцінку поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності, правопорядку відповідно до державних норм права і міжнародних стандартів [1, с. 7].

Завважимо, одним з невід'ємних чинників правової культури є мисленнєво-мовна. «Хто ясно мислить, той ясно й викладає» (Артур Шопенгауер) [2, с.132]. Кожний момент діяльності обумовлюється думкою і її носієм – мовою. Тільки завдяки мові все здобуте попередніми поколіннями слугує фундаментом для подальшого розвитку людства. Так, мова безпосередньо пов'язана з мисленням. Не може бути мислення без мови і мови без мислення. Мова і мислення мають глибоко суспільний характер – не лише за своєю природою, а й за своєю функцією в суспільстві. За допомогою мислення люди пізнають світ, об'єктивні закони природи й суспільства. Пізнавальна діяльність людини, її мислення можливі лише на базі мовного матеріалу, що виражається словами і реченнями. «Влучність і доцільність сказаного слова мають часто вирішальне значення для того поняття, яке ним виражене», – говорив Франциск Вейсс [2, с. 77]. Тож культура особистості пов'язується досконалим знанням мови, бездоганним опануванням її стильовими тонкощами та умінням щоденно слугувати ними. Чим правильніше людина говорить, тим вищою буде мовна культура, а отже й точніше висловлюватимуться думки. «Правотворчість – це процес, яким суспільство, народ, держава творить форми державної і суспільної організації, комбінує і пристосовує до потреб нового життя, приватного і суспільного, елементи узвичаєного права, традиції, старе право, впливи найновіших і правових систем» (Михайло Грушевський) [2, с. 16].

Професійна правова культура (або правова культура професійної групи) – одна із форм правової культури суспільства, властива спільності людей, які займаються юридичною діяльністю. Це робоча група осіб, які є носіями службової правової культури. Вони мають вирізнятися бездоганними професійними знаннями; розумінням правових явищ у відповідних сферах діяльності. А це потребує уміння поєднувати етичні, психологічні, логічні, мовні аспекти. Виявляються вони у методах підготовки та практичній діяльності.

Правова культура юриста – це творче осмислення правових норм, законів, явищ. Тут, як ніде, мають виявлятися соціальні цінності: висока мораль, гуманізм, доброта.

Виходячи зі службових міркувань щодо питань правової культури, зокрема, наголошується на: ґрунтовних знаннях законодавства, соціальній корисності нормативно-правових актів та умінні ними слугувати; застосуванні новітніх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті рішень.

Професіоналізм і справедливість у юридичній діяльності можливі лише тоді, коли фахівці слугують закону, добросовісно виконують морально-правові обов'язки; підвищують кваліфікацію. Звісно, кожна юридична професія має певну специфіку, що обумовлює й особливості правової культури представників (юрисконсультів, суддів, працівників прокуратури, адвокатури, органів внутрішніх справ) тощо. Наприклад, рівень професійної культури працівників поліції не є однаковим. Відмінності спостерігаються між рядовими і керівним складом офіцерів різних підрозділів.

Правова культура особи формується дотриманням правових норм; засвоєнням

системи цінностей досягнутих людством у правовому полі; намаганням пізнати навколишній світ і себе в ньому.

Правова культура особи – обумовлена правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, що забезпечують правомірну юридичну діяльність.

Юридична діяльність – це сфера соціальної діяльності. Вона об'єднує зайнятість людей у соціальному середовищі. У галузі права набуває певної специфічності, але зберігає ознаки соціальної діяльності, оскільки є одним з її різновидів. Здійснюється у виокремленому полі правового впливу. Відтак, є правомірною, свідомо-вольовою, соціально-корисною; передбачає правову доцільність. У результаті стає ефективним засобом організаційного впливу на інші сфери суспільного життя; являється формою створення та матеріалізації об'єктивно-суб'єктивного права.

Правова культура особи орієнтує на: знання законодавства (інтелектуальний аспект); переконання у соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний аспект); уміння користуватися законами, актами у практичній діяльності (поведінковий аспект).

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства; ступінь засвоєння і використання правових джерел державного і соціального життя. Правова культура особи засвідчує не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, а також активну роботу щодо зміцнення законності і правопорядку. Тобто, правова культура особи – це позитивна правова свідомість у дії. Сенс – правосвідомість і правове мислення; правомірна поведінка.

Показником правової культури особи є правова активність як вища форма правомірної поведінки. А саме:

- високий рівень правосвідомості; готовність до ініціативної правомірної діяльності у правовій сфері на основі гідного ставлення до права, переконання у необхідності правової норми; досконалого знання права (внутрішній аспект);
- цілеспрямована ініціатива, позитивна соціально-корисна діяльність особи, що характеризується більше, ніж вимагається та орієнтована на розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку (зовнішній аспект) [1, с. 10].

Правова активність – елемент характеристики особи. Форми вияву правової активності багатогранні. Це: сумлінна службова діяльність, предметне обговорення законопроекту, участь у передвиборній компанії (як довірена особа кандидата у депутати) тощо. Правомірна активність особи досягається шляхом схвалення і стимулювання суспільно-корисних дій. Зокрема, може бути епізодичною (дії особи при затриманні підозрюваного у вчиненні злочину); постійною (виконання функцій народного засідателя).

Правова культура особи сприяє виробленню стилю правомірної поведінки, що формується відповідно: ступеня засвоєння і вияву цінностей правової культури суспільства; специфіки професійної діяльності; індивідуальної творчості.

Тож дотримання правових принципів; специфіка вирішення життєвих питань у межах законодавства – характеризує культурний стиль правомірної поведінки особи.

Правова діяльність здійснюється на основі психологічних, логічних, етичних і мовних засад. Це вимагає певних закономірностей і психологічної організації; точних визначень; чітких суджень і обґрунтування їх доказами; переконань та етичних принципів, що сформувалися у правничій сфері. А нормативність літературної мови забезпечує правильне розуміння висловлюваних думок; дотримання відповідних правил при доборі лексики; утворенні граматичних форм, правописі; сполученні слів, побудові речень та складанні тексту, кримінально-процесуальних документів [3, с. 60].

Мова правників – має певні особливості. Вона вирізняється своєрідною юридичною термінологією; структурою побудови речень і тексту. Текст документа має відповідати загальним правилам мови, якою ведеться судочинство та вимогам щодо складання процесуальних документів. Це означає, що потрібно добре володіти державною мовою, знати її закони і принципи; уміти слугувати професійною лексикою; дбати про системність і логічність викладу; оформляти папери відповідно до передбаченого порядку.

Але при складанні процесуальних документів слід уникати лексичних повторів; термінів, що мають декілька значень, просторіччя, жаргону. Доцільно завважувати на слова, що передають відомості з фактичного боку злочинів. Найчастіше це виявляється при записуванні найменування елементів складу злочинів, процесуального становища осіб, процесуальних дій і документів для формулювання доказуваних обставин, висновків про фактичні обставини, кваліфікацію злочину [4, с. 100].

Щоб процесуальні документи були бездоганні, треба дотримуватися вимог щодо їх складання. Насамперед, психологічно-правові основи і мовна норма. Ці важливі компоненти взаємозв'язані. Бо лише правдиве відображення і грамотне записання конкретних фактів – створюють істинний документ.

Процесуальні документи – це протоколи, постанови, рапорти, доручення, повідомлення, розпорядження, розписки, обвинувальні акти, заяви, судові рішення, апеляційні та касаційні скарги, угоди, клопотання, ухвали, – складені й оформлені відповідно до нового Кримінально-процесуального кодексу України, що відображають процесуальні дії та є носіями певної інформації. Найпоширенішими процесуальними документами є протоколи й постанови.

Протоколи – це процесуальні документи, у яких відображається хід проведення і результат слідчих (розшукових) дій. Протокол кожної слідчої (розшукової) дії – індивідуальний за своїм змістом. Але загальною вимогою є детальне відображення встановлених фактичних даних. У протоколах не використовують формулювання оцінного характеру, не роблять висновків, бо це потребує спеціальних знань.

Постанови – це процесуальні документи, у яких мотивуються рішення та розпорядження прийняті: слідчим або прокурором під час розслідування, а також рішення, які виніс суддя чи апеляційний суд під час кримінального провадження. У текстах постанов не лише викладаються встановлені обставини, а й дається їм оцінка, наводяться підстави і мотиви прийнятого рішення тощо [5, с.151].

Правова діяльність, передусім, акт психологічний. Вона відбувається відповідно до закономірностей і психологічної організації осіб, які її здійснюють. За психологічною природою правова діяльність – форма вербальної (словесної)

комунікації. У такий спосіб відбувається передача інформації. Тож мовна практика у правовій сфері свідчить, що саме у ній, як ні в якій іншій, потрібен простий доступний стиль, щоб складний матеріал викладався у такій формі, яка легко і швидко засвоюється. Цьому має сприяти ясна й послідовна думка, бо «думка є змістом мови, а мова – формою думки»; дотримання граматичних норм; правдиве відтворення й передавання реальних явищ, фактів, подій. «Занадто багато слів затемнюють думку, яка повідомляється. Кожне зайве слово, хоча й поставлене для роз'яснення, справляє зворотню дію. Багато слів не для багатьох думок, багато думок у небагатьох словах» (Артур Шопенгауер) [6, с. 100].

Професійна етика формує систему конкретних моральних норм із пересічними правилами, що обслуговують певні сфери діяльності людей. Етика вирізняє моральні аспекти взаємодії особи і суспільства; формує високу духовність; несе енергію моральності, краси. Мораль навчає того, що є належним. Це – особисті моральні якості: милосердя, чесність, скромність, відповідальність; сукупність норм суспільної поведінки як оцінюючі уявлення: порядність, справедливість, доброчинність.

Моральні якості характеризують особистість з погляду здатності до спілкування та співіснування у реальному середовищі. Моральні норми виражають інтереси певних соціальних груп, суспільства загалом і стають основою поведінки людей. У цьому сенс моралі та етики [7, с 15].

Отже, досліджуючи засади правової культури, можна сказати, що це соціальне явище. Вона є умовою, формою і результатом культурно-професійної діяльності представників юридичних професій.

Література:

1. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста. Навчальний посібник. К.: Алерта. – 2017. – 135 с.
2. 1000 цитат від великих і знаменитих: навч. посібн. / Упорядник Р. С. Кацавець. – К.: Алерта, 2018. – 150 с.
3. Кацавець Р. С. Юридична деонтологія. Навч. посібн. – К.: 2014. – 126 с.
4. Кацавець Р. С. Мова у професії юриста. Підручник [для студ. вищ.навч.закл.], 2-е вид. – К.: 2007. – 304 с.
5. Молдован В. В., Молдован А. В., Кацавець Р. С. Кримінальний процес України. Лекції. Процесуальні документи. Навчальний посібник – К.: Алерта, 2014. – 352 с.
6. Кацавець Р. С. Юридична психологія. Навч. посібн. 2-е вид. – К.: Алерта, 2019. – 150 с.
7. Кацавець Р. С. Професійна етика юристів. Навч. посібн. – К.: 2017.

УДК 351

Озель Віталіна Іванівна,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри конституційного та адміністративного права**юридичного факультету Інституту управління, технологій та права**Державного університету інфраструктури та технологій,**м. Київ, Україна*

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ І ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті проаналізовано проблематику удосконалення правового регулювання державної безпеки в Україні. Автором розкрито сутність понять державна та національна безпека та проведено їх співставлення. Доведено, що основою вироблення ефективної державної політики у сфері національної безпеки є дотримання основоположних конституційних принципів законності, демократизму, верховенства права.

Ключові слова: Конституція, національна безпека, державна безпека, національний інтерес, державна політика.

Summary. The transformation and modernization of all spheres of public life entails the need to adapt the political life of the state. This is all the more so with regard to the improvement of regulation mechanisms without a sector of the furnace. Developing a coherent, effective and efficient national security policy is an urgent need today. The constitutional regulation of the basic principles and guarantees of national security of Ukraine is the basis of state formation, development of Ukrainian legislation in the sphere of ensuring the most important national interests. Specification of the means and methods of ensuring national security and the choice of these or other ways of realization of the set goal are conditioned by the necessity of timely implementation of measures adequate to the nature and scale of threats to national interests. National security is the basis for the successful, effective, sustainable development of all systems and elements of the state.

The Constitution of Ukraine provides for security in its various aspects. In general, in the meaning of constitutional law, "security" is the protection of all the most important spheres of public, political, state life, and collectively, it is the protection of national interests. That is, national interests should be the basis for shaping Ukraine's domestic and foreign policy. The state, as the bearer of power, has the primary duty to protect national interests, the leading of which is the security direction. The Constitution of Ukraine stipulates that Ukraine's foreign policy is aimed at ensuring its national interests and security by maintaining peaceful and mutually beneficial cooperation with members of the international community on generally recognized principles and rules of international law, and the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine is the most important, national function .

National security is considered in constitutional law in two interrelated and complementary aspects: first, as a certain state of security, as defined at the highest legislative level, the desire of the state to always be in a state of democratic order, progressive reform, stability; and, second, as the deliberate activity of the authorities and all other constituent entities to provide the safeguards, tools and measures necessary to implement public policy in the non-sectoral sector. That is, reconciling these approaches, it can be noted that the state of national security is a situation in the state and society, when the state interests are fully protected and the real or possible internal and external threats are under the close control of the authorized state bodies, which are able to implement the mechanism of rapid response and effective prevention of negative impacts on Ukraine's national interests.

Key words: Constitution, national security, state security, national interest, state policy.

Трансформація та модернізація усіх сфер суспільного життя тягне за собою необхідність пристосування політичного життя держави. Тим більше це стосується удосконалення механізмів регулювання безпекового сектору. Вироблення послідовної, дієвої та ефективної державної політики у сфері національної безпеки є нагальною потребою сьогодення. Конституційна регламентація основних засад та гарантій національної безпеки України є основою державотворення, розвитку українського законодавства в сфері забезпечення найважливіших національних інтересів. Конкретизація засобів і методів забезпечення національної безпеки та вибір тих чи інших шляхів реалізації поставленої мети обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам. Національна безпека є основою успішного, ефективного, сталого розвитку всіх систем та елементів держави. Питання вибору вірного вектору розвитку внутрішньої та зовнішньої політики держави є запорукою миру та стабільності, дозволяє мінімізувати ризики кризових явищ та дає змогу державі досягти прогресивних результатів.

Різні аспекти конституційно-правового забезпечення національної безпеки досліджували А. Колодій, В. Копейчиков, Ю. Тодика, В. Селіванов, В. Українчук, О. Власюк, А. Єзеров, І. Кресіна, Х. Приходько, С. Чумаченко та ін. Проте, залишається ще доволі широкий простір для дослідження питань визначення вектору державної політики у сфері національної безпеки. Тим більше це пов'язане з необхідністю вирішення кризових явищ останніх років, зумовлених зовнішньою агресією з боку Російської Федерації, окупацією Кримського півострова та частини Донбасу. Крім того розвиток наукових пошуків у сфері національної безпеки зумовлений міжнародними геополітичними змінами та необхідності України пристосовуватись до нових реалій, які віддзеркалюють посилення взаємозалежності всіх суб'єктів міжнародних відносин. Водночас такий стан не повинен шкодити внутрішнім інтересам нашої держави.

Конституція України [1] термін «безпека» закріплює у різних аспектах: безпека людини (ст. 3), екологічна безпека (ст. 16), економічна й інформаційна безпека (ч. 1 ст. 17), державна безпека (ч. 3 ст. 17). Проте, найбільше уваги у

тексті Конституції України приділяється особливий, найважливіший для всіх суб'єктів конституційних правовідносин, зокрема для особи, суспільства та держави, формі безпеки – національній безпеці (ст. 18, 32, 34, 36, 39, 44, 106, 116 тощо). Тобто «безпека» - це захист всіх найважливіших сфер суспільного, політичного, державного життя, а у сукупності – це захист національних інтересів. Тобто саме національні інтереси повинні бути основою формування внутрішньої та зовнішньої політики України. А держава як носій влади має своїм основним обов'язком захищати національні інтереси, провідним з яких є безпековий напрямок. Конституція України визначає, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18), а захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ст. 17).

Конституцією встановлено, що основи національної безпеки визначаються виключно законами України (п. 17 ч. 1 ст. 92). А у відповідності до ч. 5 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. [2] (далі – Закон України «Про національну безпеку України») встановлено, що Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Таким чином, на сьогодні базовими нормативними джерелами регулювання питань державної та національної безпеки є Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року (затверджені Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI), Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015), Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015), Воєнна доктрина України (затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015), Стратегія кібербезпеки України (затверджена Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016), Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України (затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016). Означені закони, доктрини, концепції, стратегії визначають цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній ситуації та обставині з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України.

Проаналізуємо законодавче визначення терміну «національна безпека». Текст Закону України «Про національну безпеку України» закріплює поняття «державна безпека» (п. 4. ч. 1 ст. 1) та «національна безпека» (п. 9 ч. 1 ст. 1), які, виходячи із змістовного навантаження цих термінів, є майже тотожними. Так,

державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз *невоєнного* характеру. У свою чергу, поняття «національна безпека України» є ширшим і включає у себе захищеність національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (тобто усіх можливих загроз будь-якого характеру).

У Стратегії національної безпеки України наводиться перелік актуальних загроз національній безпеці України, серед яких варто відмітити: 1) військову агресію; 2) розвідувально-підривну і диверсійну діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму; 3) нарощування військових угруповань; 4) блокування зусиль України щодо протидії монополізації стратегічних галузей національної економіки, щодо позбавлення залежності від монопольних поставок критичної сировини, насамперед енергетичних ресурсів; 5) торговельно-економічну війну; 6) інформаційно-психологічну війну, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності, викривленої інформаційної картини світу; 7) неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України; 8) корупцію та неефективну систему державного управління; економічну кризу, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення; 10) загрози енергетичній, інформаційній безпеці, кібербезпеці, безпеці інформаційних ресурсів, безпеці критичної інфраструктури, тощо [3].

Все ж таки, на нашу думку, більш вдалим є визначення національної безпеки, рекомендоване Фондом національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО. У цьому документі національна безпека визначається як «система державних і громадських гарантій, що забезпечують стабільний розвиток нації, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз» [4, с. 62].

Національна безпека розглядається в конституційному праві у двох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих аспектах: по-перше, як певний стан захищеності, як визначене на найвищому законодавчому рівні прагнення держави завжди перебувати в «зоні комфорту», сталого розвитку, демократичного ладу, прогресивного реформування, внутрішньо- та зовнішньополітичної стабільності; а, по-друге, як цілеспрямована діяльність уповноважених органів та всіх інших суб'єктів конституційних відносин для забезпечення гарантій, засобів і заходів необхідних для реалізації державної політики у без пековому секторі. Тобто, узгоджуючи ці підходи, можна зазначити, що *стан національної безпеки* – це таке становище в державі і суспільстві, коли повною мірою державні інтереси захищені, а реальні чи можливі внутрішні та зовнішні загрози знаходяться під пильним контролем уповноважених державних органів, які здатні реалізувати механізм швидкого реагування та ефективного упередження негативних впливів на національні інтереси України.

У даному контексті вважаємо за необхідним навести думку В. Пасічника, який вважає, що при визначенні поняття національної безпеки України потрібно

робити наголос на утвердженні і забезпеченні становища українського народу як самостійного суб'єкта політичної влади та рівноправного учасника міжнародних відносин, носія суверенітету і основного джерела влади у своїй країні, коли досягається стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, де відсутні загрози національним інтересам, національним цінностям та національному способу життя, при якому забезпечується його стійке існування, саморозвиток та прогрес, задоволення і реалізація життєвих потреб, здатність до ефективної нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз [5, с. 44].

Врешті Закон України «Про національну безпеку України» дає нам нормативну відповідь на питання щодо предмету національного інтересу України. Поняття *національні інтереси України* тут вживається у такому значенні, як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (п. 10 ч. 1 ст.1). В свою чергу, державна політика у сфері національної безпеки і оборони повинна бути спрямована на захист таких об'єктів:

- життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності *людини і громадянина* (ст. 3, 21, 22, 27, 28, 43, 50 та ін. Конституції України) ;
- демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку *суспільства* (ст. 1, 17 та ін. Конституції України);
- конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності української *держави* (1, 2, 5 17, 18 та ін. Конституції України);
- *території та екології* (навколишнього природного середовища) України від надзвичайних ситуацій (ст. 13, 16, 17 та ін. Конституції України).

Таким чином, *фундаментальними національними інтересами* визнаються:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України»).

Вихідними параметрами конституційної регламентації будь-якої сфери суспільного життя є встановлення основоположних принципів, на яких ґрунтуватиметься подальший галузевий та інституційний розвиток. Основні принципи, які визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони, встановлені Законом України «Про національну безпеку України» (ч.2 ст. 3). До них відносяться:

- 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Останні зміни до Конституції України, внесені згідно із Законом № 2680-VIII від 07 лютого 2019 р. закріпили «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (ч. 5 Преамбули Конституції України) [1]. Проте жодні геополітичні та інтеграційні процеси неможливі без повноцінного розвитку державної політики у сфері захисту національної безпеки та її основи – державної незалежності та конституційного ладу України. Державна незалежність є базовою зовнішньополітичною цінністю.

Погоджуємося із думкою О. Власюка, що саме державна незалежність є головною умовою успішної реалізації євроатлантичного курсу, який зможе здійснити лише потужна й рішуча держава, здатна відігравати конструктивну роль у відносинах із Євросоюзом і Північноатлантичним альянсом. Для цього Україна має забезпечити виконання таких завдань: створення комплексної, цілісної, інтегрованої системи національної безпеки на суспільному, державному та політичному рівнях; розвиток засад безпекової діяльності; зміцнення політичної, економічної і соціокультурної систем; розвиток державності та розбудова оборонного потенціалу; становлення ефективної дипломатії, формування іміджу держави та розвиток міжнародного співробітництва; організаційне, ціннісне та концептуальне забезпечення системи національної безпеки [6, с. 21-22]. На нашу думку, тільки враховуючи національні інтереси та власні потреби Україна може бути рівноправним учасником міжнародних відносин, а питання імплементації міжнародних стандартів, в тому числі у напрямі євроінтеграції та НАТО повинно відбуватися з урахуванням внутрішньої самобутності та зовнішньої самостійності нашої держави.

Ефективність досягнення загальнонаціональних цілей та захист національних інтересів залежить від рівня діяльності, передусім, суб'єктів забезпечення національної безпеки та належного регулювання їх юридичного статусу. Закон України «Про національну безпеку України» (ст. 4, 12) визначає дві категорії суб'єктів: 1) суб'єктів здійснення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони; 2) суб'єктів безпеки і оборони. Тобто можна виокремити загальні та спеціальні суб'єктів охорони національних інтересів.

Перша група уособлює систему цивільного контролю та включає: Президента України; Верховну Раду України; Раду національної безпеки і оборони України; Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; судові органи; громадськість.

До другої групи входять суто силові структури та правоохоронні органи: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної

охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Погоджуємося з поглядом Г.П. Ситника, який вважає, що структуру системи забезпечення національної безпеки утворює сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених суб'єктів забезпечення національної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни) та механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших), які забезпечують їх узгоджену діяльність вказаних суб'єктів на основі чинного законодавства [7, с. 220]. Водночас роль конкретного суб'єкта завжди виконує той чи інший орган державної влади, який, оцінюючи рівень загроз національним інтересам, розробляє комплекс заходів і приймає відповідне державно-управлінське рішення про необхідні дії. При чому будь-яке рішення вказаного суб'єкта є державним й визначає підстави виникнення, зміни або припинення тих чи інших управлінських відносин (у політичній, економічній, чи інших сферах) [7, с. 263].

Таким чином, можемо виокремити особливі риси засад національної безпеки України:

1) незалежність – здатність держави здійснювати незалежну внутрішню і зовнішню політику відповідно до своїх національних інтересів, самостійно вирішувати питання свого державного устрою, розпоряджатися власними національними ресурсами, усувати залежності, що є загрозою державному суверенітету, встановлювати і розвивати рівноправні відносини з іншими країнами;

2) стійкість і стабільність – забезпечення міцності, надійності та збалансованого функціонування усіх підсистем суспільства, створення системи національної безпеки, яка здатна витримувати, стримувати й нейтралізувати впливи дестабілізуючих внутрішніх та зовнішніх чинників, вчасно реагувати на них, а також здатність підтримувати баланс інтересів між державами на міжнародній арені, захищати власні інтереси в разі необхідності;

3) здатність до саморозвитку і прогресу – усунення перешкод динамічному розвитку держави, суспільства і особи, створення сприятливого клімату для здійснення постійної модернізації, вдосконалення та розвитку потенціалу країни [5, с. 44].

Підсумовуючи наведене, необхідно зазначити, що національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку стратегій, концепцій, доктрин і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Рівнозначно вагомим також є постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, в тому числі міжетнічних стосунках та прогнозування змін, що відбуваються в них, і потенційних загроз національній безпеці. Ще одним із шляхів забезпечення національної безпеки є проведення систематичного спостереження за станом і проявами міжнародного

та інших видів тероризму, прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву. І врешті, розроблення уповноваженими суб'єктами науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України.

Головною ж метою вище окреслених заходів виступає забезпечення такого рівня національної безпеки, який би гарантував права і свободи людини і громадянина, а також сталий інноваційний розвиток України, її культури, конкурентоспроможності економіки, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави в сучасному світі. Проблема забезпечення національної безпеки держави постає, з одного боку, як найважливіша умова здійснення цих демократичних перетворень, а з другого — забезпечує реалізацію стратегічної мети побудови суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. На нашу думку, грамотне забезпечення та проведення державної політики, дотримання норм законодавства громадянами, належне виконання ними правових приписів стане запорукою сталого розвитку держави і буде надійною основою для позитивних змін в Україні.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/25k/96-вр>
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII // Голос України від 07.07.2018 - № 122.
3. Стратегія Національної безпеки України // Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 // Урядовий кур'єр від 29.05.2015 року - № 95.
4. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки / Єзеров А. // Український часопис конституційного права. 2/2017. – с. 60- 67.
5. Пасічник В.М. Суть та особливості національної безпеки / В. М. Пасічник // Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 26 «Ефективність державного управління». – С. 41–49.
6. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.
7. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник / Г. П. Ситник. – К.: НАДУ, 2011. – 730 с.